

Сборник по случай 30 годишнината от създаването на специалността „Етнология” в СУ „Св. Кл. Охридски” (под печат)

Античности, археология и национална идентичност: случаят „Сборяново”

Доц. д-р Цвете Лазова, департамент „Антропология”, НБУ

Въведение

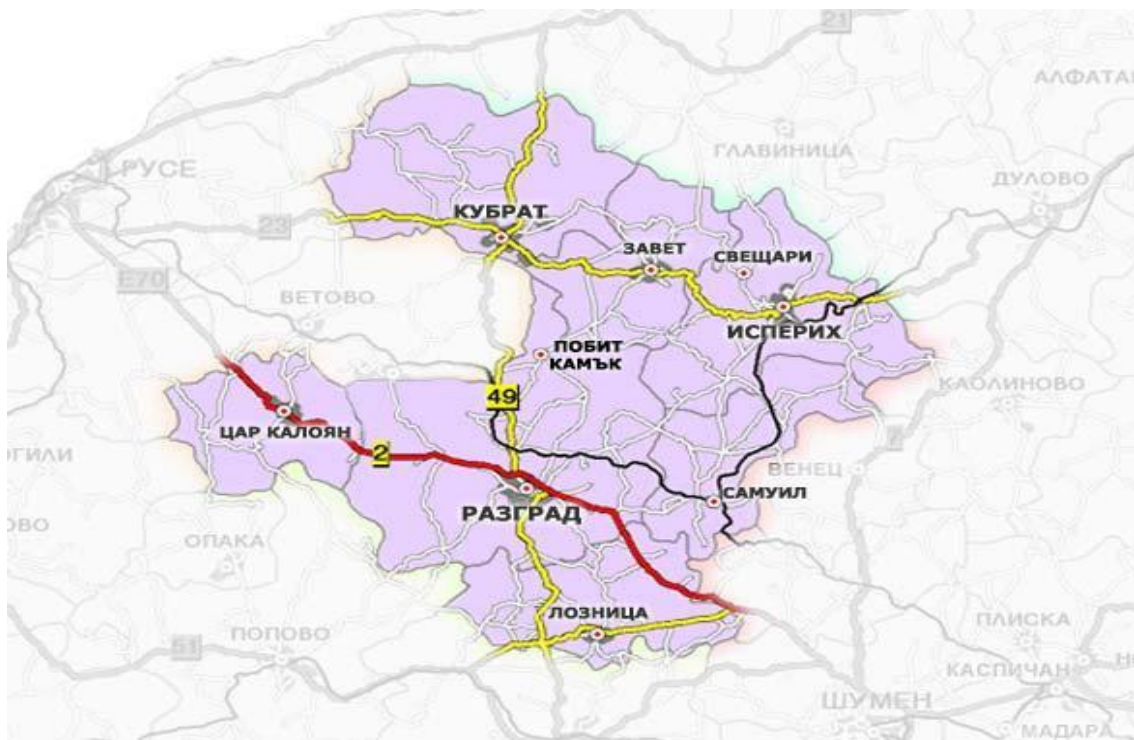
Античността и „притежаването” на нейното наследство е значим ресурс за конструиране на колективни идентичности и наративи на националния символен капитал. Основен инструмент за нейното изследване е археологията, която от помощна научна дисциплина се развива в дисциплина, която в много случаи присвоява правото да представя „дълбокото” минало и да запазва националното въображение чрез своята материалност. Историческото представяне на всяка дисциплина показва валидността на въпросите и на техните решения. Историята на археологията днес разкрива различни лица на дисциплината и изяснява, че тя получава своята научна идентичност в процесите на конструирането на националните държави. Този факт прави мнозина учени да са скептични към това изследователско поле като цяло, но от друга страна той предизвиква и серия от рефлексивни изследвания, които започват да изследват археологията именно като инструмент за национално строителство (Trigger, 1984; Hodder, Hutson, 2003). Този нов подход към археологията провокира нова интерпретативна рамка, която включва отношенията между държавата и дисциплината. Тази рамка предполага, че достъпът до античността се контролира от държавата, която влиза в ролята на посредник между дълбокото минало и възприемането на разказите за него. В такъв случай се създават условия и среда за определено и по възможност всеобщо възприемане на античността, която се представя по-скоро като един завършен разказ, отколкото като поле, изискващо постоянно изучаване. Така античността се появява като хомогенна и безвремева картина, която съдържа „дълбоките корени”, необходими за националния наратив. Тази картина представя образ на една сакрализирана античност, конструирана от култовите практики на

археологическата дисциплина. (Hamilakis,Y, E.Yalouri, 1996; Hamilakis,Y, E.Yalouri, 1999)

Отношенията между държавата и археологията през последните години са академичен проблем и стават обект на изследване в антропологията, която проблематизира тези отношения. Не случайно М. Хърцфелд отбелязва, че макар и позакъснял интересът на антропологията към държавата и национализма се засилва и фокусира върху различни проблеми (Хърцфелд, 14, 2005). Този интерес се захранва и от възприемането на рефлексивността като характеристика на изследователската работа след 1970-те години, и от литературата, посветена на „въобразяването”, „изобретяването” и „конструирането на нацията” (Андерсън, 1996, Хобсбаум, 1983; Гелнър, 1983) . За регионалните изследвания съществено допринася тезата на Андерсън, че „национализмът трябва да се разбира като културна система” (Андерсън, 1996; Гиърц, 1973).

Тази платформа позволява да се проследят процесите на сакрализация на древността, както и на процесите на „обективизация” и „натурализация” – произведената антична реалност се превръща в нещо естествено и обективно съществуващо, възпрето като на локално, така и на национално равнище.

Историко – археологическият резерват Сборяново

Очертаната по-горе рамка на изследване предлага възможности за анализ на историко-археологическия резерват „Сборяново”, разположен в Североизточна България между селата Малък Поровец и Свещари в община Исперих и съдържащ около 140 археологически паметника. Тази рамка не предполага археологически анализ *per se* на комплекса от древности, известен под това наименование, а акцентира върху социалния им живот (Appadurai; 1986, 3-63) или по-скоро акцентира върху процеса на производство на тази реалност, която придобива общонационално значение – през 1985 година междуправителствен комитет на ЮНЕСКО взема решение тракийската гробница при с. Свещари да бъде обявена за паметник от световно значение.

Географската местност Сборяново в Лудогорието (Делиормана) е именувана различно през годините. В непосредствена близост до Демир баба теке, тази местност влиза в османските регистри под това название. До 1912 година в района на Сборяново ежегодно се чества Гергьовден (6 май), а след тази дата съборите се провеждат на Илинден (2 август). През 1906 година селището е преименувано на Димитрово, тъй като много легенди и предания говорят, че през Средновековието е съществувал християнски манастир „Св. Димитър”, който бил напълно разрушен

от османската власт. С указ на Министерския съвет от 1951 година на местността се дава името Сборяново, тъй като тук се провеждали грандиозни събори и сборяни идвали от всички краища на страната. Като обект на сакрализация, мястото се превръща в култова територия от локално и от национално значение. По-късно в рамките на правителствена програма от 1983 г. с разпореждане № 19 на Министерски съвет от 8 декември 1988 година „Сборяново” се обявява за историко-археологически резерват, т.е под държавна закрила.

От многобройните археологически обекти -изследвани и неизследвани - три компонента са съществени за „натурализацията” на археологическата материалност - Демир баба теке, Свещарската гробница и свързаните с нея руини – столицата на тракийски владетел. Тези три компонента в своята обвързаност позволяват да се изгради високият статут на античността на това място като ресурс на символен капитал след 1970 –те години. Този период се характеризира с активиране на биографията на античностите, чиято биография се обвързва със социалния и политическия живот и материалността на античните места, които със своята видимост осигуряват дълголетието на това място, снабдено с аурата на автентичността. Закриляно от държавата, то се вписва в националното дълголетие.

Основният документ за изследването ми е книгата на Йордан Стефанов, *Археологически паметници и история на проучванията в Исперихския район*, излязла през 1997 година от името на сдружението с идеална цел „Хелис” в град Исперих. Съдържа паралелен текст на български и на английски език. Това съчинение със своята документалност на археологически дневник, в който е положена личността на автора и ролята му за представянето на този археологически комплекс носи в себе си потенциал, който може да бъде анализиран с методите на дискурсия анализ. Ето защо книгата не е цитирана в използваната литература, тъй като тя участва в моя разказ като документ за анализ. Ролята на дискурсия анализ във фолклористиката вече е успешно представен, но този тип анализ съдържа огромен потенциал, който може да бъде прилаган и в други полета. Като комуникативна категория със сложна система от йерархии на

знанието, дискурсът е израз на различни социални ситуации, моделирани през призмата на личността на участника в дискурса (Елчинова, 1993, 3-20). Дискурсният анализ е подходящ за посочения по-горе текст, тъй като текстът сам по себе си е „живата” памет на анализирания археологически комплекс. Текстът представя всички основни аспекти от изграждането на комплекса като оспорван терен на множество конфликти и напращения, а чрез предговора от проф. Ал. Фол придобива статут на вечна истина.

Демир баба теке или чие е текето

Основен компонент на археологическия комплекс „Сборяново” е Демир баба теке. То е разположено между Исперих и Разград и е терен на оспорвани отношения и напращения в спора чие е то - българско, мюсюлманско, алианско.

В този спор ключово място заема фигурата на академик Анание Явашов, който принадлежи на онзи възрожденски елит, призван да гради новата национална държава. Както мнозина от този елит, така и Анание Явашов получава образованието си в чужбина и завръщайки се оттам, поставя основите на националното образование и на други национални институции в родния си Разград. Завършил Пражката политехника през 1884 година той се завръща в Разград със съпруга от чешки произход. Въпреки че е с диплома по индустриална химия, Явашов свиква общо събрание на родолюбиви българи, предимно учители и учредява Разградското археологическо дружество. Важността на този факт е в това, че археологическото дружество в Разград ще играе ключова роля в напрежението, свързано със спора чие е Демир баба теке като основна институция. Целите на дружеството са ясно формулирани – издирване, съхраняване и изучаване на старините в Разград и околната и така да се пробуди интерес към тях сред населението. Очевидно паметниците от миналото, в частност античността, все още не са придобили обособен статут чрез институционализацията им и по такъв институционализиран начин да се приемат от населението. Анание Явашов провежда за първи път разкопки в Абритул и за първи път описва манастира, който според него е бил построен от Демир баба – местен алиански духовен водач, който дава и името на манастира. През 1934 година излиза неговия труд „Демир баба - българска старина светиня, с който всъщност започва процеса на сакрализация на мястото.

Търновският надпис на хан Омуртаг от църквата „Св. 40 мъченици” във Велико Търново дава насоката за търсене на гробницата на хан Омуртаг. През 1905 година в своя съвместна публикация С. Успенски К. Шкорпил и изказват хипотезата, че гробницата му може да се намира на Демир баба теке, а други смятат, че е в Свещарската могила, известна като Мумджиларска (Успенский, Шкорпил, 1905, 553).

Тези предположения, изказани в кръга на научната общност, разпалват националното въображение. По искане на сдружение „Българска старина”, което обединява археологическите дружества от Североизточна България със седалище Шумен през март 1927 година Народният археологически музей в София „обявява

Демир баба теке за българска старина” (протокол №46 от 30 март 1927). Този акт, който сам по себе си показва високия статут на музея в държавната йерархия, се кодифицира и чрез интереса и посещението от „най-високо място” – царят и археолозите Гаврил Кацаров и Богдан Филов посещават Демир баба теке и Мумджилярската могила. По нататък обаче не се забелязва интерес от страна на двамата учени, които са ангажирани с проблеми на античността. Изключение прави едно „тайно” посещение на Б. Филов, което остава дори недокументирано, но възбужда местното въображение със своята „мистериозност”.

Нродният археологически музей в София обаче през 1930 година организира археологически разкопки в района на Свещарската (Мумджилярската) могила под ръководството на унгарския професор Геза Фехер, който да провери дали Мумджилярската могила има нещо общо с хан Омуртаг. В публикацията си археологът заключава, че „намерените в двете могили материали показват ясно, че тук имаме работа с погребения от 5 в. пр. Хр. Това обстоятелство говори решително против предположението, че Мумджилярската могила има нещо общо с прабългарите” (Фехер, 1934, 106-115).

В тази публикация Геза Фехер обаче не съобщава за разкритата от иманяри плоча с „латински” надпис в западната част на Мумджилярската могила. За случилото се останалите живи иманяри разказват едва през 1983 година, когато са на преклонна възраст. Такъв разказ, свързан с някаква „мистерия”, развихря въображението на местните експерти. Той се свързва с желанието на Геза Фехер да разкопае през следващата година -1931 Мумджилярската могила, за което получава отказ от Народния археологически музей и с мистериозните сондажни разкопки, направени по-късно през 1937 година от Богдан Филов, които остават неспоменати никъде. От тези вълнения на местните познавачи се вижда, че теренът е оспорван и властови лостове определят кое минало да се разкрие и кое да не се оповестява.

По-късно се оказва, че архивът и библиотеката на Геза Фехер е изгорен през Втората световна война и така случката остава в категорията на „мистериите”.

Значимостта, която получава Демир баба теке поради обявяването му от Народния археологически музей за българска старина и посещението му от най-висока

правителствена инстанция, импулсира и краеведи от Исперих, които през май 1927 година създават археологическо дружество „хан Омуртаг“. Ръководството на новосъздаденото дружество кани ръководството на сдружение „Българска старина“ да проведе отчетното си събрание на 2 август 1927 година в района на Демир баба теке и поема ангажимента да се грижи за „святото“ място. Процесът на сакрализация е институционализиран и огласен в пресата. Вестник „Кеманларски вести“ от същата година съобщава, че „провеждането на отчетното събрание на сдружението се извършва в ливадите под сянката на вековните три бряста, мълчаливи свидетели на далечната древност“. Образът на далечното минало е осезаем и материализиран и поради това „текето трябва да принадлежи на българската наука, на народа, на държавата и на нашата история“, заключава статията във вестника.

Известно е, че проблемът за сакралното, или какво стои зад него, дълго време е в дневния ред на антрополозите и намира най-адекватно обяснение в твърдението на Е. Дюркем, че сакралният ред е едно символно представяне на социалния ред. Изследователи след Втората световна война заключават, че всяко място, което има важно значение за общността е свещено (Barnard, Spencer, 1996: 496).

Докато археолозите – български и чужди търсят гроба на хан Омуртаг, а дълбоката древност – античността е поставена в страни от полезрението на научния и държавен елит, мюфтийството в Разград твърди, че текето от незапомнени времена е управлявано от турците и доказателство за това е откриването на тайната казълбашка книга, в която са описани подвизите на Демир баба. Знаело се, че книгата се намира в някое от румънските села и се предприема търсене. Когато апокрифната книга за Демир баба е открита и било организирано прехвърлянето ѝ през граница, се извършва превратът на 19 май 1934 година. Заедно със забраната на политическите партии са закрити и мюфтийствата в Исперих и Разград. Чрез търсенето на апокрифната книга обаче се извежда и друг конфликт – мюсюлманската община в Разград се борела текето да се превърне в общомохамеданско светилище, а не да е само казълбашко средище. По такъв начин ще се постигне присъединяването на мястото към ортодоксалното мюсюлманство.

Според устни разкази през 1937 (1938) на това място се събрали 100 ходжи и имами, които три дена кръстосвали групово долината и пеели стихове от корана, за „осветят и очистят” мястото.

Конфликтът се изостря след разбиването на гробницата през 1928 година. Този акт, който цели да се види кой е погребан в тюрбето (гробницата), предизвиква експертиза и посещение на мястото от „немски кореспонденти”, сред които е и известният османист Франц Бабингер, най големият за времето изследовател на ислямските секти.

Напреженията и конфликтите, свързани с това място, са и между Разградската мюсюлманска община и Разградската вакъфска комисия. Разградската мюсюлманска община предявявала права над мястото като вакъфски имот и казълбашко светилище. През 1933 година обаче мюфтийството в Разград предприема прехвърляне на недвижимите имоти на текето с нотариален акт на различни лица, за да могат по-лесно да се продават при изселване от България. Споразумението да се издават такива нотариални актове се извършва срещу богато възнаграждение от адвокат, народен представител и влиятелен общественик по това време. За тази нечиста сделка археологическото дружество в Разград уведомява Министерството на земеделието и Министерството на външните работи с искане текето да се отнеме от вакъфската комисия.

През 1929 година исперихското археологическо дружество организира тържествено честване на 1000 годишнината на цар Симеон, което е удостоено от присъствите на директора на Народния музей Рафаил Попов, директорът на Разградския музей А. Явашов, политици като Багрянов.

Напреженията за това чие е текето прозират и в смяната на имена и празници. През 1906 година с указ на Министерския съвет текето е преименувано на Димитрово във връзка със (не)съществуващ средновековен манастир Св. Димитър в околностите му. На това място през 30-те години се чества Илинден на 2 август, който през 1965 година е забранен с указ на Министерския съвет поради факта, че група младежи от с. Вазово забиват турското знаме на върха на тюрбето. По-късно гробницата е обявена за музеен обект и охраната му е поета от Разградския исторически музей. През 1990 година се създава културно-просветно дружество

„Родно Лудогорие” и съборът на Илинден , честван на 2 август, се възстановява като патронен празник. След това текето става място за съборите на ДПС, провеждани на 22 май в памет на жертвите от „възродителния” процес.

Големият юбилей: активиране на тракийската античност като ресурс за национална идентичност

По-горният анализ очертава един невралгичен от етнична гледна точка район, в който един ресурс - античните древности и в частност тракийските, остава невидим или частично видим, но изключен напълно от очертаните напрежения. За това говори и минималният интерес на Богдан Филов към този район, маркиран само чрез „мистериозните” сондажни разкопки, останали непубликувани. Тук древността се вписва по-скоро в гръко-римската античност, разкрита отчасти в Абритус от Анание Явашов, без да се обособява интерес към специфична, по-дълбока „тракийска” древност, която да се инструментализира от интелектуалния елит за националната идеология.

Големият юбилей - активиране на античността символен капитал

Активираща роля за извеждане на дълбоката античност изиграва големият юбилей – 1300 годишнината от образуването на българската държава. През 1970-те години подготовката за него е в контекста на перспективите за развитието на историческата наука. Явният знак за подготовката и реализацията на честването на юбилея е решение на Секретариата на ЦК на БКП от 1976 година. Водещата институционална структура е Комитетът за изкуство и култура в предстоящата всеобща мобилизация на всички налични ресурси - академични, регионални, общински. По указания на партията се поставя началото на първия координационен орган – „Държавна работна комисия „1300”. В докладната записка на Людмила Живкова до Александър Лилев (секретар на ЦК на БКП и член на Политбюро) е предложен и впоследствие утвърден състав на комисията, отговорна за честването на юбилея : председател - председателката на комитета, и членове, Ал. Фол (негов първи заместник председател) Емил Александров (

началник на неговото Главно управление „Културни връзки с чужбина”) и Живко Попов (началник отдел в Министерство на външните работи). (Еленков, 2008, 357-359).

Активирането на регионалните изследвания е част от общата политика за развитие на историческите изследвания след 1970 –те години. Разбирането на водещите историци от това време е, „че регионалното и общонационалното винаги са тясно преплетени в историческия процес, че общите закономерности намират възплъщение и изява в конкретното развитие на частите, съставляващо цялото” (Димитров, 1984, 5-8). Така един ресурс - краезнанието като клон от историческите изследвания става първостепенен и получава висок статут на историческо знание. Този ресурс „най-отблизо и най-пряко вълнува хората, защото в тези публикации става дума за родния край, за родното селище, за онази част от родината, която е най-позната и най- скъпа за всеки човек ... Любовта към отечеството започва с обичта към майка, бащи и деди, към родното огнище, към родния край, за да прерасне в любов и преданост към родината, към цялата исторически създадена общност, наречена нация Краезнанието получава истински тласък след априлския пленум на ЦК на БКП , но особен принос за развитието на този процес е издаването на „История на България в два тома”. Пред историците застава задачата да се издирват нови материали – създават се Окръжни държавни архиви, нови музеиПристъпи се към повсеместно изграждане на комисии за изучаване на историята на родния край. Под ръководството на партийните комитети, на комитетите на Отечествения фронт и читалищата бяха насочени хора , които да събират материали за миналото на селището, на завода и пр. С възобновяването на дейността на БИД краеведските проучвания получиха още един радетел и стимулаторМестните дружества в много градове поеха инициативата за изследване на историята на родния край, на записване на историята на окръжните центрове и други селища в окръзите. Издателството на националния съвет на ОФ „Бащино огнище” издава историята на много селища (Димитров, 1984, 5 - 8).

Тези встъпителни предговорни постановления представят модела за активирано регионално изследване „История на Добруджа”, издание на БАН под редакцията

на проф. Александър Фол и проф. Страшимир Димитров, в чиито томове се представя „непрекъсваемото развитие” на Добруджа. Този модел произвежда желаната продължителност, „непрекъсваемото развитие”, осъществено от праисторията, трако-гетската древност и средновековието до днес. Както в повечето балкански култури археологическите и историческите данни за връзка между древни и модерни култури се разчитат като знаци за изконна еднаквост и всеки намек, че приемствеността може да се редува с прекъсвания се интерпретира като заплаха за националните интереси (Хърцфелд, 2007, 149).

Знакът за подготовката на Големия юбилей и създаването на институционални органи за организирането и провеждането му, активира страстите около гробницата на хан Омуртаг. В контекста на инструкциите за развитие на историческата наука още през 1972 година по нареждане на Министерството на културата и по настояване „много отговорни държавни ръководители” е възложено на екип от минногеоложкия институт да се направят геофизични проучвания в двора на Демир баба теке като предполагаемо място за гроба на Омуртаг, както и на Свещарската (Мумджиларската) могила със задача да се установи местонахожданието на гробницата на хан Омуртаг. Поради невъзможност изследователите да се доберат до Свещарската могила, геофизиците изследват друга голяма могила, за която имало устни разкази, че в нея има гробно съоръжение (Гинина могила). Открива се голяма аномалия, но Разградският музей не оказал съдействие за продължаване на изследванията.

Знакът, даден за подготовка на Големия юбилей активира и краеведите от Лудогорието, които с безпрецедентна скорост започват търсене ва всичко антично, т.е тракийско. Локалното знание, получено от местните етнографи (в смисъл на хора, които събират и описват) се оказва познавателна конструкция, която се интегрира в академичните разкази за древността, а интерпретивните модели от своя страна захранват местното въобразяване на общността. Така се конструира една обща схема, която постепенно се вписва в „колективната” памет, представена чрез нейните наративи. Наблюдава се един взаимнообвързан процес, в който академичното знание се захранва от местните етнографи , а то съответно се

трансформира в популярно историческо знание, възприемано като даденост от местните хора със статут на универсална и вечна истина.

Тракийските корени

Безпрецедентната активност на краеведите от региона в търсенето на тракийски материали извежда на предна линия краеведа Йордан Стефанов, чийто труд използвам като документ, който обективизира и инструментализира тези дейности от 70-те години. Той принадлежи на категорията възрожденски просветители, погълнати от идеята за българското, на която служат вдъхновено. Буден и инициативен учител по история и френски език, той изгражда ученически кръжоци и краеведски дружества, с които извършва събирателската си дейност. Като ръководител и уредник на музейна сбирка, прераснала по-късно в музей на град Исперих, Стефанов работи с кохорта от информатори за тракийски древности – не само материални, но и устно разпространени разкази, и картографира тракийски обекти.

В състезанието кой да се добере до по-значимо откритие, се разпознават сложни конфликти между Историческия музей в Разград и исперихските музейни активисти. Провеждането на т.н спасителни разкопки в една от могилите, граничещи с иманярски изкоп, се извършват с булдозер, който унищожава значителен културен пласт. Алармирането за тези „разкопки“ мобилизира научен и административен елит, който променя посоката на изследванята в този район.

Краеведът Йордан Стефанов през 1981 година оповестява своето „уникално“ наблюдение, че античните селища в Исперихския район не са разпръснати безразборно върху неговата територия, а са групирани по определен начин. Той подготвя публикацията „Загадката на един археологически комплекс от епохата на траките“ и я публикува в местния вестник „Исперихска трибуна“. Авторът изпраща статията и на професори от СУ „Климент Охридски“ с цел да предложи за публикация в историческо списание своето откритие - разположението на отделните могили в некрополите е било предварително планирано от траките.

Тази „загадка” предизвиква светкавични реакции от страна на Ал. Фол (професор и директор на института по тракология при БАН и заместник председател на комисията, отговорна за честването на юбилея). Организираната от него среща поставя мащабни задачи, които трябва да се изпълнят в кратки срокове – проучване на топонимия, археологически обекти, събиране на легенди и предания от района на Демир баба теке. Съставената документация да се изпраща на първите секретари на окръжния и на общинския комитет на БКП в град Исперих.

Тази среща се превръща в знак за активиране на локалното знание за древността, в частност тракийската и за създаване на специален статут на това знание чрез обхващането му в национална програма – новата стратегия на „зрелия социализъм” (Еленков, 2008, 181). Така програмните магистрални действия започват да изграждат властта на тракийската древност, която да се впише в националната памет и въображение. Археологията и „паметниците на словото” (легенди и предания) стават инструмент за създаването на реториката на „непрекъсваемото развитие”. Фолклорните находки, предимно устни разкази, са призвани да докажат, че „народът” е близо до античната традиция, че самият „народ” се свързва с тракийската древност чрез разкази, отложени се в народната памет.

Очертава се сътрудничество между две страни на феномена нация - от една страна това е проект, който мобилизира усилията на значителен академичен и държавен елит от преподаватели, политици, администратори за „извикване” на националната памет и активиране на националното въображение на „народа”. Този проект инкорпорира локалното в националното време и пространство. В този проект отчетливо се разпознават отношенията между погледа „отгоре” и погледа „отдолу”, предмет на изследване и интерпретация от мнозина антрополози. В тази посока М. Хърцфелд представя тезата, свързана с изследователската му работа, че „висините” и „низините” са частни случаи на множеството разклонения на споделена „културна обвързаност”, че опростеното говорене за „елити” и „обикновени” хора прикрива сложните механизми на конструиране, разпределяне и предоговаряне на власт.

Ако използваме знанието си за природата на Сосюровия знак и неговите два елемента – значаващо и означаемо, то в случая древността и в частност тракийската е материалното означаващо за „дълбоките корени” и „непрекъсваемото развитие” на нацията.

Значението на античността, в случая тракийската, се състои в това, че осигурява материални маркери на нацията. Античните автори, които образованият елит познава, са полезни за конструиране на античната топография и топонимия, но материалността и видимостта на сгради, руини, артефакти със своята физичност осигурява „обективността” на реалността от миналото, която от своя страна дарява нацията с чувството за дълголетие и с аурата на автентичността. Именно тези два компонента предоставят на древността огромна символна власт.

За да се превърне в реалност тази власт изисква наличност на древностите, предоставянето им за съхраняване и излагане от институциите, т.е. музеите и обучението на млади хора чрез дружества, кръжоци и университетско образование. В този процес археологията е особено важна, по-важна дори от фолклорните изследвания и историята, тъй като тя „създава” материалните възможности, макар и илюзорни, за свързване с прародителите по един директен и „автентичен” начин, за да осигури рамката на линейния наратив за „непрекъсваемото развитие”.

Национално програмираните действия : създаване на специален статут на знанието за тракийската древност

Демир баба теке – „изконно” свещено място на траките

В рамките на националната програма „Гетика” (смята се, че мястото е населявано от тракийското племе гети) се извикват „изконни” култови и свещени практики, които продължават процеса на сакрализация на това място. Демир баба теке става терен за търсене на древности, функционирали много по-рано като „свещени”. Установява се наличието на „свещени” територии (теменоси), на могилни некрополи, на антични култови сгради, жертвеници и ритуални площадки, издълбани върху скални масиви, стотици ритуални огнища - все знаци за обявяване на Демир баба теке за „изконно” свещено място на траките. В района се откриват и следи от голямо светилище на Херос, което бетонира сакралността на мястото.

Свещарската гробница, тракийският владетел и къде е неговата столица

Все пак разкопаването на могила е най - същественият акт за установяване на тракийска древност. Напреженията, предизвикани от въпроса коя могила да се разкопава – Свещарската (Мумджилярската) с предполагаемия гроб на хан Омуртаг

или Гинина могила, съдържаща гробница, напипана чрез геофизичните методи през 1972 година, извеждат решението за проучването на Гинина могила. Това решение показва високият статут на древността, постигнат в хода на краеведските търсения, съчетани с държавната регулация и подкрепа.

Гробницата в Гинина могила се разкрива на 28 септември 1982 година, когато в присъствието на петима представители на изпълнителната власт археоложката М. Чичикова влиза в гробницата и по-късно обявява резултатите, а именно че тя е елинистическа по своя характер и че там вероятно е погребан тракийски владетел, чиято столица трябвало да се намира наблизо.

Идентифицирането на погребания владетел и назоваването му с определено име е ключов проблем в изграждането на „колективните“ идентичности. Името на владетеля и неговата резиденция са тези обективности, които ще се намерят прием в националния пантеон. В реализирането на този процес научни инстинкти и всякакви съмнения и колебания са неуместни. Самото наименование вече възкресява. Къде е столицата и как се нарича погребания владетел са основните въпроси, които вкарват и краеведи, и учени в клопката на това да възстановят паметта чрез текстове на антични гръцки автори. Така възкръсват две названия на мястото, на което е резидирал тракийския владетел – Даусдава и Хелис.

В изследователската практика с класически текстове е известно, че има имена, които са хапакс, т.е. споменават се само веднъж и при това положение доказателствената им стойност е нулева. И двете названия, прикачени към столицата на тракийския владетел, са хапакси.

Клавдий Птолемей е античният географ и астроном, живял между 161-180, който споменава градове, разположени край Дунав и сред тях е името Даусдава. Това име, споменато веднъж у този автор предизвиква активирането и конструирането на културната памет и въобразяването на наследството. На едно от заседанията през 1981 година един учен и администратор съобщава, че „току-що едно лице му съобщило, че има предание, в което се говорело, че районът на култовия комплекс „Демир баба теке“ се наричал в древността Даусдава, а един краевед разказва, че при него отишъл алианинът Хасан Карахюсеинов, който разказвал, че като малък дядо му и баба му го водели на текето и му казвали, че отиват на Даусдава. И

академичното знание, и знанието на местния експерт по старините работят в една и съща посока – „извикване” на паметта на местните хора. Аргументите с претенцията за научни са, че в проучените през 1930 година две малки тракийски надгробни могили проф. Геза Фехер открива скелети на куче (вълк). Такъв скелет бил открит и в първоначалните разкопавания на гробницата и това дава основание за хипотезата, че вълкът е тотем за тракийското население в този район и поради това столицата на владетеля носи името Даусдава (вълчи град; градът на вълците) (Фол, 1983, 3-5).

Другото название на столицата на тракийския владетел възниква като контрапункт на приведените по-горе аргументи. Смята се, че по-подходящо е названието Хелис, съобщено от друг античен автор Диодор Сицилийски, работил през I век пр. Хр., съставил в Рим една всеобща популярна история „Библиотека”. Названието също е хапакс и е известно чрез следния текст: „царят на тракийците Дромихет посрещнал приятелски цар Лизимах, който бил пленен, приел го любезно, нарекъл го „татко” и го отвел със синовете му в града, именуван Хелис”. Така в националното семейство от владетели и техните резиденции се въвежда още едно име на столицата на тракийски династи, която е и резденция на Дромихет.

Докато названието Даусдава функционира по-скоро на местно равнище, тъй като екскурзоводът в Разград съобщава това име като природна даденост, без съмнения в неговото съществуване, още повече, че то битува и в устните разкази, то названието Хелис добива популярност сред преподавателския и изследователския елит, тъй като названието Хелис озаглавява петте тома, публикувани през годините между 1991 и 2006 във връзка с работата върху историко-археологическия комплекс „Сборяново”. В предговора на първия том тези названия се кодифицират и от ръководството на археологическите проучвания в областта. „Тези предположения изглеждат правдоподобни и отново насочват връзката със слънчевия култ (Хелис=Хелиос) и към един от основните атрибути на слънчевия бог – вълка...” (Гергова, 1992, 19).

Съвременните изследователски гледни точки смятат, че вербалните и невербалните езици не са едно и също, т.е реалността не произвежда автоматично текстове, които ние да разчитаме без усилие. Във връзка с разпознаването на „живота в текста” се твърди, че пропастта между материалната култура и текстовете е толкова значителна, че не може да бъде елиминирана в какъвто и да било анализ. Нуждаем се от различни интелектуални инструменти, за да анализираме керамика, поезия или проза преди да ги превърнем в едно цяло.(I. Morris, 2001, 24-29).

Рамката, в която е положено това изследване въвежда антропологичен ракурс към археологическия комплекс „Сборяново” като система от свързаности между античностите, археологията и националното въображение. Античността е основен символен ресурс за европейската модерност като цяло, а археологията е онази

дисциплина, която смята, че има правото да разкрива чрез материални следи най-дълбокото минало на нацията. Материалността, с която работи археологията, захранва националното въображение и на интелектуалния елит, и на „обикновените хора“. В центъра на тези отношения стоят т.н. „археологически данни“, които обаче не се намират непокътнати в земните недра, които чакат само да бъдат открити, а представляват материални фрагменти. Археологията е тази дисциплина, която произвежда целостта от тези фрагменти, а достъпът до интерпретацията ѝ е обвързан с държавните политики. Тази връзка между археологическите обекти и националните разкази се проблематизира в антропологичен план, за да се очертае спецификата на националното строителство като културна система. В контекста на националното строителство тази цялост предоставя на хората смисли и значения и поради това техният интерес към археологическите данни никога не пресъхва.

Литература

Гелнър, Е. 1999. Нации и национализъм, София (Gellner, E. Nations and Nationalism, Ithaca , NY: Cornell University Press, 1983)

Гергова, Д. 1992. Хелис, т. I, 7-27

Димитров, Стр. 1984. История на Добруджа, София

Еленков, И. 2008. Културният фронт, София

Елчинова, М. 1993. За ролята на дискурсия анализ във фолклористиката, В: Български фолклор, кн. 3, 3-20

Успенский, С.И. и К.В. Шкорпил, 1905. Вновь открытия надпис Омуртага. Столицы (аулы, становица) древных болгар. – Известия на Руския археологически институт в Константинопол, X, 553

Фехер, Г. 1934. Могилни находки от Мумджилар. – Историческа библиотека на археологическия институт, 8, 106-115

Фол, Ал. 1983. Втора година „Гетика”. – Изкуство, №4 , 3-5

Хобсбаум, Е. 1996 Нации и национализъм от 1780 до днес. Програма, мит, реалност, София

Хърцфелд, М. 2007, Културната интимност, София

Appadurai, A. (ed.) 1986. *The Social Life of Things*, Cambridge

Barnard, A and J. Spencer (eds.) 1996. *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, London and New York, Routledge

Geertz, 1973. *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books

Hamilakis, Y, E. Yalouri, 1996. Antiquities as symbolic capital in modern Greek society, *Antiquity*, 70, 117-129

Hamilakis, Y, E. Yalouri, 1999. Sacralising the past. Cults of archaeology in modern Greece. *Archaeological Dialogues* 6, 115-160

Hodder, I, S. Hutson, 2003, *Reading the Past. Current approaches to interpretation in archaeology*, Cambridge

Morris, I. 2000. *Archaeology as Cultural Histor. Words and Things in Iron Age Greece*, Oxford

Trigger, B. 1984. *Alternative Archaeologies: Nationalist, Colonialist, Imperialist*. *Man*, Vol. 19 No3 (Sept. 1984), 355-370